

РОЗДІЛ II

Економіка й управління національним господарством

УДК 316.472.47

Наталія Коленда – доцент кафедри менеджменту Східно-європейського національного університету імені Лесі Українки

Особливості формування та реалізації соціального потенціалу суспільства

У статті проаналізовано підходи до визначення сутності поняття «соціальний потенціал суспільства», виділено основні його ознаки та сформульовано авторське трактування. Розглянуто підходи науковців до компонентного наповнення соціального потенціалу суспільства, на основі узагальнення яких розроблено авторський підхід. Дано характеристику визначеним складникам потенціалу.

Ключові слова: соціальний потенціал суспільства, демографічний потенціал, фертильний потенціал, соціально-інфраструктурний потенціал, потенціал зайнятості, потенціал соціальної політики, потенціал соціальної солідарності.

Постановка наукової проблеми та її значення. В умовах нестабільності економічної та політичної ситуації в державі потрібно шукати ті базові компоненти й складники, які дають змогу сформувати та об'єднати суспільство задля досягнення соціальної злагоди й економічного добробуту. Одним із таких підґрунть може бути формування соціального потенціалу суспільства та його подальша реалізація.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Аналітичне дослідження зарубіжних та вітчизняних наукових джерел дає підставу зробити висновки, що вивченню проблем формування й реалізації соціального потенціалу суспільства приділяли увагу М. Белорусова, І. Бобух, Л. Панкова, Ю. Привалов, О. Рогожин, Ю. Саєнко, В. Старінська, Н. Тютюнник, С. Штирбул. Ці науковці сформулювали теоретичні засади вивчення соціального потенціалу суспільства, підходи до трактування його сутності та змістового наповнення. Проте критичний аналіз праць згаданих учених дає підстави для висновку про неоднозначність, а інколи й дискусійність розроблених наукових положень. Усе це обумовлює необхідність проведення додаткових досліджень у сфері вивчення соціального потенціалу суспільства.

Формулювання мети й завдань статті. Мета роботи – розширення теоретичних основ соціального потенціалу суспільства в частині його змістової наповненості та компонентної структури. Усе це обумовлює необхідність виконання завдань, які спрямовано на:

- визначення сутності соціального потенціалу суспільства;
- вивчення підходів до формування компонентної структури соціального потенціалу суспільства та розробку на основі цього авторського бачення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Основоположниками теорії соціального потенціалу в Україні Ю. Приваловим, О. Рогожином та Ю. Саєнком розглянуто соціальний потенціал як суму суспільних й індивідуальних можливостей [1, с. 73]. Це трактування неповне, але не відображає основних особливостей соціального потенціалу як економічної категорії. Зокрема, не зрозуміло, які ці можливості, як вони формуються та за яких умов реалізуються.

Подібне визначення подала у своїй дисертації Н. Тютюнник. Зокрема, вона трактує соціальний потенціал як сукупність багатьох суспільних можливостей – демографічних, освітніх, професійних, соціально-інфраструктурних та інших, які має країна або регіон на сьогодні та майбутнє [2, с. 208].

Важко погодитися й із визначенням І. Маслової [3, с. 41]. Зокрема, дискусійним вважаємо положення науковця щодо отождолення соціального потенціалу з населенням, яке є носієм інших видів потенціалу.

У трактуванні соціального потенціалу, які подала М. Белорусова, також можна виявити низку дискусійних положень. Зокрема, коли науковець характеризує соціальний потенціал як безпосередній потенціал людини – його здоров'я й довголіття, освіта, професіоналізм, духовно-етичні якості; умови для розвитку потенціалу та його реалізації: у тому числі матеріальна база й кадри, технології соціальної сфери; синергетична діяльність людини, окремої групи та всього співтовариства в суспільстві, що оновлюється [4, с. 165], варто було б усе-таки більш точно визначити сутність поняття, а не називати основні складники та чинники його формування й реалізації.

За іншим підходом, М. Белорусова соціальний потенціал трактувала як систему елементів, що безпосередньо визначають соціальну активність населення цього регіону та, відповідно, можливості здобуття його населенням соціально значимих результатів у різних сферах суспільного буття, – трудовій, соціально-політичній і духовній [4, с. 166]. На нашу думку, у визначенні доцільно було б не акцентувати увагу на соціально значимих результатах, тому що при реалізації соціального потенціалу не менш важливе отримання економічного та екологічного ефектів. Це також стосується й сфер реалізації соціального потенціалу. Вони значно ширші, ніж виділені М. Белорусовою.

С. Штирбул характеризувала соціальний потенціал як систему стосунків, які націлені на формування мотивів економічного розвитку та забезпечують нові форми з'єднання чинників виробництва та ресурсів [5, с. 5]. У цьому визначенні увагу акцентовано на економічному результаті від реалізації соціального потенціалу, а інші з поля зору науковця упущено. Також дискусійним вважаємо визначення потенціалу як системи відносин.

В. Сталінська говорить про соціальний потенціал як про граничні можливості [6, с. 202]. Хоча не завжди на практиці соціальний потенціал відображає максимальні можливості, інколи вони можуть бути й меншими від цієї величини, але забезпечуватимуть отримання бажаного чи максимального результату на сьогодні та в цьому місці.

Найбільш влучним вважаємо визначення І. Бобух, оскільки соціальний потенціал вона розглядає як вартісну характеристику сукупності ресурсів доступу до інформації та влади через мережі, відносини, норми й інститути, опосередкованого певним рівнем довіри, через які люди реалізують або отримують можливості реалізації власних здібностей і впливають на прийняття рішень, що складається із соціального капіталу та незадіяного (некапіталізованого) потенціалу [7, с. 69].

Отже, узагальнення підходів до трактування сутності соціального потенціалу суспільства, дає змогу визначити основні ознаки досліджуваного поняття, а саме:

- відображає можливості, використання яких націлене на досягнення соціальної мети розвитку суспільства, тобто забезпечення найбільш сприятливих умов життєдіяльності населення, а також розширене відтворення людини як особистості та як продуктивної сили;
- складається з елементів, які безпосередньо визначають соціальну активність населення та рівень його соціальної захищеності;
- здатність за рахунок соціальних відносин, зв'язків, мереж, процесів забезпечити синергетичний ефект;
- формується з потенціалів окремих осіб та відповідних передумов, які в поєднанні дають нове утворення.

Тому під соціальним потенціалом суспільства пропонуємо розуміти можливості суспільства, як наявні, так і приховані, які формуються в процесі спільної діяльності між окремими індивідами чи їх групами і є результатом суспільних відносин, що реалізуються за відповідних умов та виражають ставлення індивідів один до одного, до свого становища в суспільстві, до явищ і процесів суспільного життя, а також здатностей діяти у відповідних сферах задля досягнення власних і суспільних цілей соціального розвитку.

Що ж стосується структури соціального потенціалу суспільства, то Л. Панкова виокремила такі компоненти, як потенціал якості життя населення, демографічний, трудовий, освітній, інтелектуальний, ювенальний та культурний потенціали [8, с. 120]. Такий підхід, на нашу думку, є дещо дискусійним і неповним. Зокрема, потенціал якості життя населення включає частково показники освітнього, ювенального й культурного потенціалів. Крім того, науковцем не враховано ще низку компонент, без яких неможливе існування соціального потенціалу.

Н. Тютюнник складниками соціального потенціалу називає чисельність населення, структуру та працездатність населення, освіту, культуру, охорону здоров'я, громадський транспорт і зв'язок, послуги й торгівлю, доходи, зайнятість та безробіття, соціальне забезпечення, умови проживання, екологічну ситуацію [2, с. 210].

Цей підхід також містить низку дискусійних положень. Насамперед, варто зауважити, що науковець скоріше відобразила групи показників, які характеризують рівень соціального потенціалу суспільства, а не його компоненти. Також не доцільно, на наше переконання, виокремити структуру й працездатність населення та зайнятість і безробіття. Крім того, важко погодитись із виділенням такого компонента, як екологічна ситуація, оскільки вона скоріше визначає рівень екологічної безпеки населення, а не рівень соціального потенціалу та соціальної безпеки суспільства.

Хоча в тій же науковій праці Н. Тютюнник стверджує, що основною складовою частиною соціального потенціалу є демографічна, яка характеризується загальною чисельністю населення, його статеві-віковою структурою, контингентом жінок дітородного віку, показниками народжуваності й смертності, природного приросту, захворюваності, тривалості життя та ін. Другим елементом соціального потенціалу науковець називає соціальну інфраструктуру країни, яка включає освіту, культуру, охорону здоров'я й фізичну культуру, туризм і відпочинок, житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, пасажирський транспорт, зв'язок, торгівлю й громадське харчування, управління, кредитування та страхування, які покликані забезпечувати матеріальні умови життя населення. Також до складу соціального потенціалу вона пропонує включати показники рівня розвитку та якості життя населення, які б відображали соціальне самопочуття людини, зокрема показники рівня доходів й соціально-економічної захищеності населення, забезпеченості житлом, доступності здобуття освіти, користування сучасними побутовими зручностями, послугами органів охорони здоров'я, інформаційними системами зв'язку тощо [2, с. 210]. Як бачимо, науковець знову ж таки відображає групи показників, які характеризують рівень соціального потенціалу, але, на відміну від попереднього підходу, називає їх лише три.

С. Штирбул до складу соціального потенціалу включила культурне багатство й культурний потенціал; природне багатство та природний потенціал; рівень соціальної захищеності членів суспільства; національні традиції й деякі сталі цивілізаційні особливості; економічну роль держави та громадянського суспільства; систему відносин солідарності [5, с. 8].

Важко погодитись із таким підходом науковця до компонентної структури соціального потенціалу суспільства. На нашу думку, це, скоріше, є перелік чинників, які впливають на рівень соціального потенціалу й ефективність його реалізації.

І. Бобух розглядає структуру соціального потенціалу як сукупність двох елементів – соціального капіталу та некапіталізованого соціального потенціалу. При цьому перший вона асоціює з можливостями зайнятого населення, а другий – із можливостями безробітного, економічно неактивного населення, мігрантів і зайнятих веденням домашнього господарства [7, с. 72].

Уважаємо, що соціальний капітал не може бути структурним компонентом соціального потенціалу. Скоріше, його можемо розглядати як результат реалізації соціального потенціалу. Крім того, економічно неактивне населення, безробітні, мігранти чи зайняті веденням домашнього господарства, реалізуючи свій соціальний потенціал, також приносять капіталізований ефект. Тому не доцільно їх відносити до складу некапіталізованого потенціалу, оскільки соціальний потенціал, яким володіють ці категорії населення, знає реалізації, але за межами сфер національної економіки.

Узагальнюючи розглянуті підходи, пропонуємо в структурі соціального потенціалу суспільства виокремити такі складники: демографічний, фертильний, соціально-інфраструктурний потенціали, а також потенціали зайнятості, соціальної політики, соціальної солідарності. Розглянемо детальніше кожен компонент.

Отже, демографічний потенціал – це можливості фізичного та механічного відтворення населення й оптимізації його соціальної структури.

Фертильний потенціал характеризує готовність населення до сімейного життя та виховання дітей.

Соціально-інфраструктурний потенціал – це можливості певних сфер і видів діяльності, які сприяють комплексному відтворенню людини в процесі реалізації його особистих та суспільних потреб за допомогою надання різноманітних послуг соціального характеру, уключаючи гарантії їх доступності.

Потенціал зайнятості – це можливості забезпечення населення робочими місцями на умовах ефективної зайнятості.

Потенціал соціальної політики відображає можливості налагодження внутрішньо- й міжрегіональних соціальних зв'язків, а також можливості соціального захисту та надання соціальних гарантій для населення.

Потенціал соціальної солідарності – це можливості налагодження зв'язків між населенням, які ґрунтуються на національних традиціях і сталих звичках громади.

Крім того, варто зауважити, що ми розглядаємо ієрархічну структуру соціального потенціалу. Тому його компонентна структура включатиме елементи індивідуального, групового соціального потенціалів, соціального потенціалу підприємства та регіону.

У зв'язку з цим формування соціального потенціалу суспільства, крім заходів, передбачених для регіонального рівня, потребує:

- стабілізації політичної ситуації в державі;
- проведення політики протекціонізму суспільних цінностей і традицій;
- удосконалення законодавчої бази у сфері регулювання соціальної складової частини розвитку суспільства;
- налагодження національної мережі соціальних зв'язків;
- усунення перешкод на шляху включення населення в соціум.

Подібно реалізація соціального потенціалу суспільства, крім завдань, стосовно соціального потенціалу регіону, повинна:

- підвищити солідарність членів суспільства в розв'язанні соціальних проблем;
- стати основою й джерелом захисту громадянами своїх прав;
- забезпечити регулювання в тих сферах, де не діє чи недостатнє державне регулювання;
- стати лакмусом процесів, які відбуваються в суспільстві;
- пом'якшити рівень соціальної, політичної, демографічної, національної напруженості в суспільстві;
- попереджати та стримувати виникнення конфліктів у суспільстві;
- сприяти підвищенню стабільності суспільства.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, аналіз наукових підходів до трактування сутності поняття «соціальний потенціал суспільства» підтвердив відсутність одностайності серед науковців і наявність низки дискусійних питань. На основі використання методів аналізу й синтезу, індукції та дедукції, узагальнення визначено основні ознаки соціального потенціалу суспільства. Систематизовані ознаки досліджуваного поняття дали можливість сформулювати авторське визначення, яке, на відміну від наявних у межах певного підходу, урахує всі аспекти трактування поняття, що робить його більш повним, а також, відповідно, сприяє ширшому пізнанню дефініції.

Опрацювання наукової літератури з питань компонентного наповнення соціального потенціалу дало змогу розробити власний підхід до формування структури потенціалу.

Загалом, можемо стверджувати, що проведене дослідження має теоретичну й практичну значимість, що полягає в розширенні теоретичної бази вивчення складного економічного та соціального поняття й наданих рекомендаціях щодо формування та реалізації соціального потенціалу суспільства, які можуть стати в нагоді органам влади.

Проте автором розглянуто не всі аспекти соціального потенціалу суспільства, що обумовлює необхідність подальших досліджень. Зокрема, доцільно розробити методіку оцінки рівня соціального потенціалу суспільства й ефективності його формування, механізм управління процесом формування та використання соціального потенціалу суспільства, визначити методи, інструменти, засоби його відтворення й нарощення.

Джерела та література

1. Привалов Ю. Соціальна експертиза: підходи й методи / Ю. Привалов, О. Рогожин, Ю. Саєнко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 12. – С. 69–80.
2. Тютюнник Н. С. Сутність та склад соціального потенціалу економіки як об'єкта прогнозування / Н. С. Тютюнник // Вісник Донецького університету економіки та права – 2012. – № 1. – С. 207–211.

3. Маслова И. С. Социальный потенциал развития экономики / И. С. Маслова // Вестник Ин-та экономики РАН. – 2008. – № 2. – С. 37–53.
4. Белорусова М. А. Оценка использования социального потенциала региона / М. А. Белорусова // Економіка і організація управління. – 2010. – № 1 (7). – С. 163–168.
5. Штырбул С. А. Социальный капитал и социальный потенциал: субъекты и функции : автореф. дис. ... канд. экон. наук / С. А. Штырбул. – М. : МГУ, 2010. – 27 с.
6. Сталінська В. С. Сутність соціального потенціалу у забезпеченні керованості підприємства / В. С. Сталінська // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 5. – Т. 2. – С. 199–207.
7. Бобух І. Соціальний потенціал як новітня складова національного багатства / І. Бобух // Економіст. – 2011. – № 4. – С. 68–74.
8. Панкова Л. І. Ефективність управління соціальним потенціалом підприємства / Л. І. Панкова // Особливості регулювання в державному секторі економіки : зб. наук. пр. Донецького держ. ун-ту управління. – Донецьк : ДонДУУ, 2006. – Т. VII, вип. 73. – Серія «Економіка». – С. 119–123.

Коленда Наталья. Особенности формирования и реализации социального потенциала общества. В статье проанализированы подходы к определению сущности понятия «социальный потенциал общества», на основе чего выделены основные признаки социального потенциала общества. Сформулировано авторское определение понятия. Рассмотрены подходы ученых к компонентному наполнению социального потенциала общества, на основе обобщения которых разработан авторский подход. В частности структура социального потенциала общества состоит с демографического, фертильного, социально-инфраструктурного потенциалов, а также занятости, социальной политики, потенциала социальной солидарности. Дается характеристика определенных составляющих потенциала.

Ключевые слова: социальный потенциал общества, демографический потенциал, фертильный потенциал, социально-инфраструктурный потенциал, потенциал занятости, потенциал социальной политики, потенциал социальной солидарности.

Kolenda Nataliia. The Features of Formation and Realization of Social Potential of Society. The approaches to determination the essence of the concept of «social potential of society» are analyzes in the article. On the basis of which the main signs of the social potential of society are identified. The author's interpretation of the concept are formulated. The scientists approaches to the component structure of social potential of society are considered, on the basis of generalization of that authorial approach is developed. In particular a structure of social potential of society include demographic potential, fertile potential social and infrastructural potential, potential of employment, the potential of social policy, the potential of social solidarity.

Key words: social potential of society, demographic potential, fertile potential social and infrastructural potential, potential of employment, the potential of social policy, the potential of social solidarity.

УДК 336.02

Олена Борисюк – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і оподаткування Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

До питання реструктуризації зовнішнього боргу України

У статті розкрито динаміку зовнішнього державного боргу; визначено основні умови проведення реструктуризації. Розглянуто важливі кроки, котрі здійснено для покращення ситуації у сфері управління державним боргом України протягом останніх років.

Ключові слова: зовнішній борг, валовий зовнішній борг, управління державним боргом, реструктуризація зовнішніх запозичень, комітет зовнішніх приватних кредиторів.

Постановка наукової проблеми та її значення. Зростання державного боргу України породжує серйозні негативні наслідки для всієї фінансової системи держави. У межах цієї проблеми потрібно відзначити такі моменти. По-перше, важливо охарактеризувати й проаналізувати динаміку зовнішнього